

E-ISSN: 3023-820X
Yaz 2026 • Summer 2026
Cilt 3 • Volume 3
Sayı 1 • Issue 1

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

Editör
Editor-in-Chief

Öğr. Gör. Esra AKA
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Danışma Kurulu
Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin TAŞ
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Fettah KUZU
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Gençay ZAVOTÇU
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal YAVUZ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Celal VARİŞOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAYUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ
(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Alan Editörleri

Field Editors

Klasik Türk Edebiyatı

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Halk Edebiyatı

Prof. Dr. Canser KARDAŞ
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Yeni Türk Edebiyatı

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Türk Dili

Prof. Dr. Ümit HUNUTLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Türk İslâm Edebiyatı

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Yılmaz ÖKSÜZ
(Ege Üniversitesi)

Türkçe Eğitimi

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Hakan SÖNMEZ
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Tarih ABD

Prof. Dr. Hidayet KARA
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Sayı Hakemleri
Issue Reviewers

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
(Fırat Üniversitesi)

Doç. Dr. Ayşe TARHAN
(Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan SAFİ
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Ramazan SÜER
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Emrah GÖKÇE
(Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK
(Çukurova Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ercan BARAN
(Bingöl Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL
(Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık YAZAR
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Candan YILDIRIM
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Vildan S. COŞKUN
(Sakarya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Songül KARACA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Nilüfer KARADAVUT
(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Doç. Dr. Alper AY
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Dr. Ahmet GÖKÇE
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Yazı İşleri Sorumlusu
Managing Editor

Gizem SERGERDANOĞLU

Dil Editörleri
Language Editors

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE (Türkçe)
Öğr. Gör. Dr. Hakan SÖNMEZ (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Farsça)

Musahhihler
Proofreaders

Fatma TÜRK
Haydar ÖZÇELİK

Son Okuma Sorumluları
Final Proofreaders

İlknur CEVHER

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj
Cover Design and Layout

Beyza ABDUKARIMOV

Yazışma Adresi
Contact

dergiklasikdivan@gmail.com
<https://dergi.klasikdivan.com>

Taranan Dizinler ve Etik Beyanı

Klasik Divan Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
E-ISSN: 3023-820X

Dergimizdeki yazıların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir.

Kaynak gösterilerek yazılardan alıntı yapılabilir.

Dergimizde; benzerlik oranı için Turnitin kullanılmaktadır.

Yazarlar, yapay zekâ kullanımını bildirmekle yükümlüdür.

Dergimiz; ücretsiz ve tamamen açık erişim olarak sunulmaktadır.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21101356>

Dibace

Kıymetli *Klasik Divan* Okurları,

Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 3-1 (KD-UDKEAD 3/1), 29 Haziran'da yayımlanmıştır. Dergi, çift kör hakem uygulaması ile incelenip uygun bulunmayan yazılar elendikten sonra toplam sekiz yazı ile yayıma hazırlanmıştır. Bunlardan; biri *Araştırma Notu*, dördü *Araştırma Makalesi*, biri *Dijital Beşeri Bilimler Makalesi* ve ikisi *Kitap Tanıtım Yazısı*'ndan oluşmaktadır. Bu sayıda dergimize yazılarıyla katkıda bulunan değerli araştırmacılara, hakemlik teklifimizi geri çevirmeyip yazıları inceleyen saygıdeğer hakem kuruluna ve yayımlanma aşamasında büyük bir titizlikle çalışan ekip arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Saygılarımızla.

Baş Editör
Öğr. Gör. Esra AKA

Makale göndermek için başlangıç tarihi: 30 Ocak 2026

Makale göndermek için son tarih: 30 Mayıs 2026

1. Sayının yayımlanma tarihi: 29 Haziran 2026

İÇİNDEKİLER CONTENT

Dergi Künyesi.....	I
Dibace:.....	VI
İçindekiler:	VII

Araştırma Notu Research Note

1. Kastamonulu Harîrî'nin Celâlzâde Mustafa'ya Nişancı Oluşunu Tebrik ve Himaye Talebi Amacıyla Sunduğu Şefâatnâme'si Üzerine On The Şefâatnâme Submitted by Kastamonulu Harîrî to Celâlzâde Mustafa as a Congratulator for His Becoming a Nişancı and as a Request for Protection Prof. Dr. Mücahit KAÇAR.....	1
---	----------

Araştırma Makalesi Research Article

2. El-Kâhîretü'l-Cedîde Romanında Biçimsel Dindarlığın Edebî Eleştirisi Literary Criticism Of Formalistic Piety in The Novel <i>al-Qâhîrah al-Jadîdah</i> Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KAŞ.....	13
3. Hâcibî'nin Şerh-i Luccetu'l-Esrâr'ı Hajibi's <i>Sharh-i Lujjat Al-Asrar</i> Burçak BİNGÖL.....	36
4. Bir Osmanlı Münevverinin Okuma Kültürü: Kethüdâzâde Mehmed Ârif Efendi Örneği Reading Culture in The Ottoman Intellectual Tradition: The Case Of Kethüdâzâde Mehmed Ârif Efendi Fuat TURPCU.....	43

5. Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı'nda Ejderha/Yılan Metaforu The Metaphor of The Dragon/Snake in The Diwan Of Gelibolulu Mustafa Âlî Makbule Nur ÇAPACI.....	93
---	-----------

Dijital Beşerî Bilimler Makalesi
Essay on Digital Humanities

6. <i>Safahat</i>'ın Birinci ve Altıncı Kitaplarının Metin Madenciliği Yöntemiyle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi A Comparative Analysis of The First and Sixth Books of <i>Safahat</i> Using Text Mining Methodology Betül SEVİNDİK.....	130
--	------------

Kitap Tanıtım Yazısı
Book Review

7. Türk İslâm Edebiyatında Türler Sevnur DORUK.....	149
--	------------

8. İnsan Deniz ve Hayat Pınar ÇİFTÇİ.....	153
--	------------

***El-Kâhîretü'l-Cedîde* Romanında Biçimsel Dindarlığın Edebî Eleştirisi**

**Literary Criticism Of Formalistic Piety in The Novel *al-Qâhîrah*
*al-Jadîdah***

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KAŞ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü

ayse.kas@mku.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5083-1097>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21028888>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Date of Submission: 29 Nisan 2026

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 15 Mayıs 2026

Sayfa/Page: 13-34

Atıf/Citation: Kaş, Ayşe. “*El-Kâhîretü'l-Cedîde* Romanında Biçimsel Dindarlığın Edebî Eleştirisi”. *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2026), 13-34.

Değerlendirme/Peer Review: İki dış hakem-Çift taraflı körleme/Double anonymized-Two external.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bilimsel etik kurallarına uyulduğu ve yararlanılan eserlerin kaynaklarda belirtildiği beyan olunur./It is declared that the principles of scientific ethics have been followed and that all sources used in this study have been duly acknowledged in the references.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

***El-Kâhîretü'l-Cedîde* Romanında Biçimsel Dindarlığın Edebî Eleştirisi**

Literary Criticism Of Formalistic Piety in The Novel al-Qâhîrah al-Jadîdah

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KAŞ

Özet

Bu çalışma, Necîb Mahfûz'un *el-Kâhîretü'l-Cedîde* adlı romanında karakterlerin din ile kurduğu ilişkiyi; şekilsel dindarlık ile özsel inanç arasındaki gerilim ekseninde, eserin dil, ironi ve anlatım tekniklerini merkeze alarak incelemeyi amaçlamaktadır. Makale, bu üslup unsurlarının toplumsal eleştiriyi nasıl taşıdığını ve karakterlerdeki ahlaki kayıtsızlığın edebi düzlemde nasıl temsil edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Roman karakterleri üzerinden sunulan derinlikli analizler ışığında, kurumsal ve toplumsal ikiyüzlülüğü barındıran “kusursuz dindar” profilinin perde arkasındaki ahlaki erozyon ve bu durumun toplumsal huzura verdiği zararlar, sosyolojik bir perspektifle ele alınmaktadır. Bu bağlamda, karakterlerin zihin dünyalarındaki inanç algısı ile dini kavramların pratik hayattaki tezahürleri arasındaki tezatlık mercek altına alınırken; eserdeki dil, ironi ve tarîz unsurlarının toplumsal eleştiri üslubunu şekillendirmedeki yapısal rolü vurgulanmaktadır. Arap edebiyatının modernleşme sürecinde bir mihenk taşı kabul edilen Mahfûz'un bu eseri; sosyolojik tahlilleri, din-dil-kültür bağlamındaki derinliği ve toplumsal sorunları edebi estetikle buluşturması açısından büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışma, metin merkezli edebi tahlil yöntemine dayanmaktadır. Bu çerçevede roman kurgusu; karakterlerin inanç dünyası ile eylemleri arasındaki tezatlık, eserdeki dilsel ve belagat unsurları (ironi, tarîz vb.) ve bu unsurların toplumsal eleştiri üslubuna katkısı bütüncül bir yaklaşımla irdelenmektedir. Mısır toplumundan hareketle özgün bir edebi eleştiri sunarak literatürdeki önceki araştırmaları tamamlamayı ve Arap edebiyatının bu özgün boyutunu tanıtmayı hedefleyen araştırmanın kapsamı, temel olarak *el-Kâhîretü'l-Cedîde* romanı ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın; Arap dili, belâğati ve edebiyatı alanlarındaki dinsel, sosyolojik ve kültürel incelemelere katkı sunarak literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Romanı, Necîb Mahfûz, *el-Kâhîretü'l-Cedîde*, şekilsel dindarlık, inanç-eylem çelişkisi, toplumsal eleştiri üslubu.

Abstract

This study aims to examine the relationship between characters and religion in Naguib Mahfouz's novel *el-Kâhîretü'l-Cedîde* (Cairo Modern) through the tension between formalistic piety and genuine faith, while focusing on the novel's language, irony, and narrative techniques. The article seeks to reveal how these stylistic elements convey social criticism and represent moral indifference within the characters. Through an analysis of the profound messages conveyed by these characters, the moral indifference hidden behind the “perfectly religious” profile—which embodies institutional and social hypocrisy—and the harm this causes to social peace are evaluated from a sociological perspective. In this context, while the discrepancy between the characters' perception of belief and the practice of religious concepts in daily life is scrutinized, the structural role of language, irony, and tarîz (innuendo/irony) in shaping the style of social criticism is emphasized. This work by Mahfouz, regarded as a cornerstone in the modernization process of Arabic literature, holds great significance for its sociological analyses, its depth in the nexus of religion, language, and culture, and its synthesis of social issues with literary aesthetics.

This study is based on a text-oriented literary analysis method. Within this framework, the narrative structure of the novel, the discrepancy between the characters' inner world of belief and their actions, and the linguistic and rhetorical elements (irony, tarîz, etc.) along with their contribution to the style of social criticism are examined through a holistic approach. By offering an original literary critique based on Egyptian society, the research aims to complement existing literature and introduce this distinct dimension of Arabic literature. The scope of the research is primarily limited to the novel *el-Kâhîretü'l-Cedîde*. It is hoped that this study will fill a significant gap in the literature by contributing to religious, sociological, and cultural inquiries in the fields of Arabic language, rhetoric, and literature..

Key Words: Arabic Novel, Naguib Mahfouz, *el-Kâhîretü'l-Cedîde*, text-oriented analysis, belief-action discrepancy, style of social criticism

GİRİŞ

Arap dünyasında roman; Arap edebiyatına dışarıdan giren ve bu mecra için yeni kabul edilen kurgusal bir anlatı türüdür. Edebî metinlerin kurgusal dünyası ile içine doğdukları sosyo-kültürel gerçeklik arasındaki bağ, modern edebiyat sosyolojisinin en temel inceleme alanlarından birini oluşturmaktadır.¹ Arap romanı da bu zemin üzerinde yükselmiş; XIX. yüzyılda Fransız İhtilali ve aydınlanma düşüncesinin imparatorluklar dünyasını ulus devlet paradigmasına doğru dönüştürdüğü bir iklimde, Nahda (Uyanış) dönemiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Mısır'da modernleşme ve edebî canlanma hareketleri, 1798 yılındaki Napolyon'un Fransız ihtilaliyle tarihsel dönemecin ardından, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın reformlarıyla hız kazanan bir süreçtir.²

Paşa, güçlü bir yönetim kurma arzusuyla modern bir ordu oluşturmaya girişmiş; bu teknik amaçla Avrupa'dan getirdiği yabancı hocalar eşliğinde harp, tıp ve mühendislik okulları açarak yurt dışına eğitim için öğrenci göndermeye başlamıştır.³ Her ne kadar bu reformlar öncelikli olarak askeri ve bilimsel alanlara yönelik olsa da Avrupa edebiyatlarıyla ilk kez tanışan ve Mısır'da modern edebiyat çalışmalarını başlatanlar, işte bu burslu öğrenciler olmuştur.⁴

Ortadoğu halklarının bu geniş çaplı siyasal bilinçlenme çağının dışında kalması teorik olarak imkânsız hâle geldiğinde, Araplar da uyanma başlamış ve bu uyanışı öncelikle edebiyat, kültür ve sanat alanında gerçekleştirmişlerdir.⁵ Modernleşme öncesi süreçte Arapların köklü bir geçmiş bağlılığı ve milli hikâyelerini içeren kültürel mirası henüz merkezi bir siyasi temele oturmamıştır.⁶

Dolayısıyla romanın Arap edebiyatındaki bu yükselişi, Avrupa'da ilk örneklerinin ortaya çıkışından yaklaşık iki asır sonra gerçekleşmiştir. Arap edebiyatında roman türünün doğuşu; Batı ile kurulan kültürel temaslar, 1822'de Bulak matbaasının kuruluşu, *el-Vekâîü'l-Mısriyye* gibi ilk gazete ve dergilerin basılmasıyla yaşanan sosyo-kültürel gelişmelerin doğal bir sonucudur.⁷ Bu alanda atılan ilk estetik adımlar ise Avrupa medeniyetiyle diğer bölgelerden daha önce temas kuran ve kozmopolit bir liman kenti olarak gelişen Beyrut'ta, Lübnan'daki iç savaştan kaçarak Mısır'a göç eden Hristiyan Araplar tarafından atılmıştır.⁸

1 Abdussamed Yeşildağ (ed.), *Modern Arap Romanına Sosyolojik Bir Bakış Denemeleri* (Ankara: İksad Yayınevi, 2020), 15.

2 Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da gerçekleştirdiği bu kapsamlı modernleşme hamleleri, esasen kendi iktidarını ve hanedanının geleceğini güçlü bir askerî-iktisadi altyapıyla garanti altına alma hedefine dayanıyordu. Kültürel çizgisi ve vizyonu bakımından tipik bir Osmanlı devlet adamı refleksiyle hareket eden Kavalalı, bu pragmatik reformlarıyla farkında olmadan Mısır'daki entelektüel uyanışın (Nahda) ve modern dönemin en önemli başlatıcısı olmuştur. Detaylı bir tarihsel ve biyografik analiz için bkz. Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/62-65.

3 Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı I (1914-1944)* (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 14-15.

4 Er, *Modern Mısır Romanı I*, 15.

5 Ali Bilgenoğlu, "Ortadoğu'da Bir Öncü: Modernitenin Mısır'a İlk Taşıyıcısı Rifa'a Rafi el-Tahtavî (1801-1873)", *History Studies: Ortadoğu Özel Sayısı* (2010), 37-42.

6 Bernard Lewis, *Ortadoğu'nun Kültürel ve Siyasal Haritası*, çev. Muzaffer Aydın (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2022), 162.

7 Seyyid Hamîd en-Nessâc, *Bânûrâmâ'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Hadîsa* (Kahire: Mektebetu Gaîb, 1980), 13.

8 Abdülmuhsin Tâhâ Bedr, *Tatavvuru'r-rivâyeti'l-arabiyyeti'l-hadîse fî Mısır (1870-1938)* (3. Baskı, Kahire: Dâru'l-

Mısırlı Rifâa Râfi' et-Tahtâvî'nin kurduğu Tercüme Kalemi sayesinde pek çok Batılı eserin Arapçaya nakledilmesi,⁹ Muhammed el-müveylîhi'nin makâme formunu yıkarak toplumsal eleştiriyi öne çıkardığı *Fetre Mine'z-Zemen* (Zamandan Bir Bölüm) adlı eseri, tüm Arapları ortak bir kültürel miras altında birleştirecek yazınsal kanalları inşa ederek modern romanın ilk nüvesi olmuştur.¹⁰ Muhammed Hüseyin Heykel'in 1912 tarihinde kaleme aldığı *Zeyneb* Mısır romanı için bir sıçrama noktası işlevi görmüş ve 1919 Devriminin patlak vermesiyle yükselen toplumsal şuur, roman kurgusunda tamamen yerli unsurlara ve milli değerlere yönelmeyi bir zorunluluk hâline getirmiştir. Romanın bu yerleşme ve toplum odaklılığa yönelişi, edebiyat ve toplum ilişkisi bağlamında dikkate değer bir kesişim noktasını oluşturur. Çünkü modernleşme sancıları çeken Mısır romanı; inanç ve pratik yaşantı arasındaki tezatları, estetik bir duyarlılıkla edebî sanat diliyle betimlemiştir.¹¹

Necîb Mahfûz'un bizzat şahit olduğu 1940'lı yıllarda ise sosyal hayat ve manevi değerler arasındaki bu kırılma üst seviyeye çıkmıştır. Mısır halkını yaşadığı bu baskıcı dönemde Mahfûz'un zihin dünyası ne seküler ne de rasyonalist akımlardan biriyle iktifa ederek sığlaşmamıştır. Aksine yazar, çocukluğunun geçtiği Kahire'nin geleneksel dokusunu, kadim inanışlarını ve onda huzur bulduğu sûfî kültürü de edebiyata taşımış; mistik-felsefî söylemleriyle Arap anlatısının modern çehresini oluşturmıştır. Mahfûz, bu kültür birikimini kurgusuna yansıtarak karakterleri üzerinden dinin ve tasavvufun derinliğini Mısır toplumunun toplumsal düğümlenmelerinde iyileştirici unsurlar olarak dikkatlere sunmuştur.¹²

Bekâkırıyye'ye göre din; edebiyatta cinsiyet ve siyasetle birlikte üç temel tabudan birini teşkil etmekte ve tıpkı Batı literatüründeki sembolik sistem gibi Arap anlatısında da kurgunun zeminini kurmaktadır. Mahfûz'un ilk sosyal romanlarından itibaren dinî aidiyet olgusuna geniş yer ayırdığını iddia eden yazar; onun toplumsal sahnedeki zıt kutupların çatışmasını kendi fikrî arka planlarıyla pratik hayata taşıdığını savunur. Bu bağlamda yazar; Mahfûz'un *el-Kâhire el-Cedî-*

Maârif, 1977), 177.

9 Arap edebiyatında romanın olgunlaşma sürecindeki ilk basamak olan "Tercüme Dönemi" iki aşamadan geçmiştir: İlk aşamada mütercimler orijinal metne sadık kalmamış; olayları değiştirme, özetleme veya metinden unsurlar çıkarma (iktibas/adaptasyon) yoluna gitmişlerdir (Rifâa et-Tahtâvî ve Hâfız İbrâhim bu dönemin öncülerindendir). İkinci aşamada ise tercüme, dilin selasetini koruyarak orijinal metne sadık, titiz ve odaklanmış bir yapı kazanmıştır (Muhammed el-Mâzinî, Tâhâ Hüseyin ve Halîl Mutrân gibi isimler bu dönemde öne çıkmıştır). Bu iki aşamalı tercüme faaliyeti, özgün bir Arap romanının doğması için gerekli edebi iklimi hazırlamıştır. Bkz. Muhammed Ahmed Rebî', *Fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî el-Hadîs*, Amman: Dârü'l-Fikr, 2006, 2. Baskı, 11.

10 Ahmet Gür, "Mısır'daki Modern Arap Edebiyatı Entelektüel Uyanışının Öncüsü: Rifâ'a Râfi' et-Tahtâvî (1801-1873)", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2022), s. 819-820.

11 Nitekim din sosyolojisinde "şekilsel dindarlık" olarak kavramsallaştırılan bu durum, inancın özünden, ahlaki ve insanî vecibelerinden arınarak yalnızca dışsal kalıplara, kurumsal söylemlere ve sembolik ritüellere indirgenmesini ifade eder. Dinin, özü kavranmadan yalnızca kabukta kalınarak korkuyla kabullenilişi; sosyo-kültürel yapıda samimiysizliğin samimiyetin yerini alan bir tepkiye evrilmesine ve kutsalın bir maske olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Geniş bilgi ve edebiyat-din ilişkisinin bu varoluşsal çelişkiler boyutu için bkz. Zafer Demir, "Sosyolojik Açından Edebiyat ve Din", *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 1 (2018), 13-15.

12 Muhammed Necmü'l-Hak en-Nedevî, "el-İtticâhâtü'r-remziyye fî edebî Necîb Mahfûz", *el-Câmiatü'l-İslâmiyyetü'l-Âlemiyye Şeytâgûng* (2006), s. 42; Hâle Ahmed Fuâd, *Kırâât Süfîyye fî Edebi Necîb Mahfûz* (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 2014), 15.

*de'*deki Me'mûn Rıdvân ile Alî Tâhâ kurgusunda olduğu gibi, İslam inancı ile sosyalist düşüncüyü temsil eden karakterleri bilinçli bir diyalektikle karşı karşıya getirdiğini ve bu sunumda tamamen tarafsız kalmadığını ileri sürmektedir.¹³

Bu çalışmanın ana omurgasını oluşturan *el-Kâhîretü'l-Cedîde*, yayımlandığı tarih olan 1945 yılının sosyo-politik atmosferini, dönemin Mısır toplumunu kuşatan çalkantıları ve yapısal sorunları kurgusal bir zeminde sunmaktadır. Eser, 1930'lu ve 40'lı yılların Mısır toplumundaki zihniyet hareketliliğini, değişen ahlaki kavramları ve üst düzey bürokrasideki çürümeyi sosyoloji ve felsefe bağlamıyla dillendirir. Müellif Necîb Mahfûz, sanatın toplum üzerindeki tesirini, toplumsal psikolojiyi iyileştirme becerisiyle harmanlayarak realist bir çizgide yürütmüştür.

Yazar; inandığı mukaddesatla uyuşmayan bir hayat sürü kendi pragmatik yaşantısını dini bir meşrutiyet zemini olarak sunan karakterlerin iç çatışmaları üzerinden şekilsel yönelimleri ve dönemin din algısını masaya yatırmış ve edebiyat aynasından onlara yansıtmıştır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı; romandaki karakterler üzerinden verilen derin mesajları inceleyerek, kurumsal ve sosyal ikilyüzlülük barındıran “kusursuz dindar” profilinin arka planında nasıl bir ahlaki kayıtsızlığa dönüştüğünü, dil, kültür ve edebî bağlam açısından ele almaktır. Araştırmanın kapsamı temel olarak el-Kâhîretü'l-Cedîde romanı ile sınırlandırılmış olup yöntem olarak metin merkezli edebî tahlil metodu kullanılmıştır. Bu amaca yönelik olarak, öncelikle eserin olay örgüsü ve ideolojik karakter matrisi çözümlenmiş; ardından metnin barındırdığı belâğî üslup özellikleri ile sosyo-politik sorunları mukayeseli bir yöntemle ele alınmıştır. Araştırma safhasında, Mısır romanının tarihsel gelişim üzerine yapılan edebî çalışmalardan ve güncel kaynaklardan azami ölçüde faydalanılmış; böylece çalışmanın kuramsal çerçevesi özgün bulgularla oluşturulmuştur. Bu yönüyle çalışmanın; Arap dili, belâgatı ve edebiyatı alanlarındaki din ve kültür temalı incelemelere katkı sunarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması umulmaktadır.

1. NECÎB MEHFÛZ: HAYATI VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Modern Arap romanının ve Mısır romanının dünya çapında tanınmasında en önemli dönüm noktası, 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ilk Arap yazar olan Necîb Mahfûz'dur. Kahire'nin Cemâliye semtinde 1911 yılında doğan Mahfûz, ilk öğrenimini ailesinin taşındığı Abbâsiye mahallesinde tamamlamıştır. 1934 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun olan yazar, Mustafa Abdürrâzık'ın danışmanlığında “İslâm Tasavvufunda Estetik” adlı yüksek lisans tezini hazırlamış; ancak akademik çalışmalarını yarıda bırakarak tamamen edebiyata yönelmiştir.¹⁴ Emekli olana kadar Kültür Bakanlığı bünyesinde sinema ve sanat danışmanlığı gibi idari görevlerde bulunan Mahfûz, memuriyetten sonra *el-Ehrâm* gazetesinde köşe yazarlığı

13 Hacer Bekâkırıyye, “Temsîlâtü'l-mer'e ve'd-dîn ve's-siyâse fî edebi Necîb Mahfûz”, *İşkâlât fî'l-luga ve'l-edeb* 9 (Mayıs 2016), 60-61.

14 Ahmed Zalat, *Mubdiûne ve Müceddidûne fî Edebi'l-Etfâl Muâsara* (1. Baskı, Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003), 182.

yapmış ve hayatının sonuna kadar Kahire merkezli edebî üretimini sürdürmüştür.¹⁵

Mahfûz'un düşünce dünyasının ve edebî karakterinin şekillenmesinde hem Batı hem de Doğu klasiklerinin etkisi büyüktür. Tolstoy, Dostoyevski, Çehov, Shakespeare, Camus ve Sartre gibi dünya edebiyatının öncü isimlerini yakından takip eden yazar, entelektüel birikimini iki büyük Arap mütefekkiye dayandırmaktadır. Kitlelerin zihniyet hareketlerini yetkin bir sosyolojik gözlemle tahlil eden yazar; yazarlık mesleğini Abbas Mahmûd el-Akkâd'dan, akılcılığı ve Batı medeniyetiyle verimli sentezler kurma becerisini ise Tâhâ Hüseyin'den aldığını ifade etmiştir.¹⁶ Mahfûz, edebî kariyerinin ilk adımında Selâme Mûsâ'nın teşvikiyle eski Mısır tarihini konu edinen '*Abesü'l-Akdâr, Râdûbîs ve Kifâhu Tîbe* gibi tarihî romanlar yazmış; bu dönemin ardından ona asıl şöhretini kazandıran realist ve toplumcu bakışa yönelmiştir.¹⁷

Ancak bu ilk evrenin ardından yazar, kendisine asıl şöhretini kazandıracak olan realist ve toplumcu çizgiye yönelmiştir. Mahfûz'un edebiyat güncesine farklı bir pencereden bakmasına vesile olan ve hayatında şahsen tanıdığı ilk entelektüel konumundaki Selâme Mûsâ, onun felsefi ve sosyal ağırlıklı bu yeni kurgu dünyasının şekillenmesinde kurucu bir rol oynamıştır. Nitekim Mahfûz, zihniyet dünyasındaki bu köklü dönüşümü ve Mûsâ'nın kalıcı tesirini şu sözlerle itiraf etmektedir: "*Selâme Mûsâ'nın düşüncelerimin şekillenmesinde büyük etkisi olmuştur. Kafama yerleştikten sonra orada sabit kalacak olan iki önemli kavramı, bilimi ve sosyalizmi, hatta hoşgörüyü dahi ondan öğrendim.*"¹⁸ Dolayısıyla Mûsâ'dan devşirdiği bu bilimsel rasyonalizm ve sosyal adalet vurgusu, Mahfûz'un olgunluk dönemi eserlerindeki realist felsefeyi doğrudan besleyen ana damarı oluşturmuştur. Yazarın realizm örneklerini içeren en olgun çalışmaları, Kahire'nin dar sokaklarındaki geleneksel yaşantıyı ve Mısır toplumunun üç kuşağını bir hanede resmeden ünlü *es-Sülâsiyye* (Saray Gezisi, Şevk Sarayı, Şeker Sokağı) üçlemesidir. Bu romanlarda işlenen Kahire tasvirleri ve sosyolojik tahliller, eleştirmenler tarafından Charles Dickens'ın Londra tasvirleriyle mukayese edilmiştir.¹⁹

1952 Devrimi'nin ardından edebî üslubunda yeniliğe giden Mahfûz, sembolik ve felsefi gerçekçilik dönemine geçmiştir. Bu yeni evrenin ilk ve en ses getiren ürünü olan *Evlâdü hâretinâ* (Cebelâvî Sokağının Çocukları) ile onu takip eden *el-Liss ve'l-kilâb* (Hırsız ve Köpekler), *Sersere fevka'n-Nîl* (Nil Üstünde Gevezelik) gibi yoğun mecaz, sembol ve felsefe içeren yapıtları, yazarın Nobel Ödülü'nü almasına sebep olmuştur. Mısır'ın sosyal, kültürel ve ekonomik hayatını romanlarında betimleyen Mahfûz, kurgularında mekân olarak daima Kahire'yi ele almış, üslup ve dil olarak "fusha" (fasih Arapça) yazı dilini kullanmıştır.²⁰ Mahfûz, eserlerinin çoğunun arka pla-

15 Abdülmuhsin Tâhâ Bedr, *el-Vâkıyye fî fikri Necîb Mahfûz* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1984), s. 83.

16 Ahmed Mücâhid, *Aştu Ma'a Necîb Mahfûz* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 2006), 30-31c

17 en-Nessâc, *Bânûrâmâ'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Hadîse*, 49.

18 Fuâd Davvâra, *Necîb Mahfûz mine'l-kavmiyye ile'l-âlemiyye* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1989), 219.

19 Yıldız, "Necîb Mahfûz: Hayatı, Eserleri ve Türkçe Çevirileri", 20-21.

20 Cemal eş-Şeyh, *Necîb Mahfûz: el-İncâz ve't-te'vîl* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1987), 13. Abdülcelîl eş-Şeyh, *Necîb Mahfûz: el-İncâz ve't-te'vîl* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1987), 13.

nına mahalleyi (*hara*) yerleştirdiğini ve “sevdiği bu alanda yaşamaya devam edebilmek” için bunu yaptığını ifade etmiştir.²¹ Mahfûz, bu toplumsal bağlılığıyla kendisini mutlak ve dogmatik bir kültür otoritesi olarak konumlandırmaktan kaçınır. Nitekim yazar, yabancı dil bildiğini ve modern dünyayı takip ettiğini, Klasik Arap şiirini öğrendiğini belirtmekle birlikte, kendi geleneksel kültürel mirasını henüz bütünüyle içselleştiremediğini ifade edecek kadar entelektüel bir alçakgönüllülük sergilemektedir.²²

Necîb Mahfûz’un romanlarında din olgusu, yalnızca tematik bir unsur olarak değil, aynı zamanda anlatının derin yapısını kuran felsefî, sembolik ve alegorik bir bileşen olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda din, sabit ve dogmatik bir sistemden ziyade; karakterlerin varoluşsal sorgulamaları, toplumsal gerilimleri ve metafizik arayışları üzerinden yeniden üretilen çok katmanlı bir anlam alanına dönüşür. Mahfûz’un kurgusal evreninde dinî göndermeler, doğrudan bir inanç aktarımından çok, insanın hakikat arayışı, bilgi–iktidar ilişkisi ve etik çatışmalar çerçevesinde işlev kazanan sembolik bir dile dönüşmektedir. Böylece din, hem bireysel bilinç düzeyinde felsefî bir sorgulama alanı hem de toplumsal yapıların eleştirisini mümkün kılan alegorik bir temsil biçimi olarak ortaya çıkar.

Bu yönüyle Mahfûz’un din tasavvuru, tek boyutlu bir olumlama ya da olumsuzlama çerçevesine indirgenemeyecek kadar çok katmanlıdır; metin içinde sürekli yeniden kurulan dinamik bir anlam üretim süreci olarak değerlendirilmelidir. Bu genel çerçeve içinde Mahfûz’un dinî kimliği ve düşünsel yönelimi üzerine yapılan değerlendirmelerde, yazarın zaman zaman yanlış biçimde “dinsizlik” ya da “inkârcılık” kategorilerine indirgenebildiği görülmektedir. Oysa bu tür yaklaşımlar, onun metin dünyasını ve düşünsel arka planını bütüncül biçimde açıklamakta yetersiz kalır. Mahfûz’un anlatı evreni, salt bir inanç karşıtlığı üzerine değil; tasavvufî duyarlılıklar, ahlaki sorgulamalar ve özellikle sosyal adalet arayışı etrafında şekillenen bir düşünsel zemin üzerine kuruludur. Bu nedenle yazar, dini reddeden bir pozisyondan ziyade, dinin insan onuru, etik sorumluluk ve toplumsal adalet boyutlarını öne çıkaran eleştirel ve sorgulayıcı bir perspektif geliştirmektedir.

Bu durum, onu “dinsizlik” çerçevesine yerleştirmekten çok, dinî ve ahlaki değerleri modern toplumsal gerçeklik içinde yeniden yorumlayan hümanist ve yer yer tasavvufî bir entelektüel çizgiye konumlandırmayı daha doğru kılar. Mahfûz’un roman külliyatı bütüncül olarak incelendiğinde ise dinî referansların yalnızca tematik düzeyde değil, aynı zamanda anlatının yapısal kapanışını belirleyen estetik bir unsur olarak da işlev gördüğü dikkat çekmektedir. Özellikle yaklaşık otuz beş roman arasında on tanesinin, başta “Duhâ” ve “Rahmân” sûreleri olmak üzere Kur’ân-ı Kerîm’den alınan sûre ve ayet göndermeleriyle sonlandığı tespit edilmektedir. Bu durum, Mahfûz’un metinlerinde dinin doğrudan inanç telkin etmekten çok hikâyenin finalini anlamlandıran sembolik ve etik bir çerçeveye büründüğünü ortaya koymaktadır. Kapanışlar, karakterleri trajediye sürüklemekten onları anlamlı bir sonuca ulaştırır ve böylece anlatıda ahlaki ile varoluşsal arasında bir denge kurar.

21 “The hara came to the background of most of my works, so that I could go on living in the area that I love.” Özlem Ulucan, *The Modernization Process of Egypt and Turkey in Selected Novels of Naguib Mahfouz and Orhan Pamuk* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2018), 16.

22 Cemâl el-Gitânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker* (Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 2002), 55.

Mahfûz'un romanlarında din, hem içerik hem de yapı düzeyinde işleyen çok katmanlı bir anlam sistemi olarak karşımıza çıkar. Bu durum, yazarın dinî metinlerle kurduğu ilişkinin yalnızca inanç temelli bir bağlılık ya da karşıtlık üzerinden okunmasını yetersiz kılar. Bu durum, yazarın dinî metinlerle kurduğu ilişkinin yalnızca inanç temelli bir bağlılık ya da karşıtlık üzerinden okunmasını yetersiz kılar. Nitekim Türkiye'de bu mesele çoğunlukla parçalı biçimde ele alınmış, ancak son yıllarda konuyu sistematik bir çerçevede değerlendiren çalışmalar da ortaya konmuştur. Bu yaklaşım, Mahfûz'un dinî söylemini "dinsizlik" ya da "inkârcılık" gibi indirgemeci kategorilerden ziyade sembollerin, etik değerlerin ve estetiğin hayattaki incelikli yansımalarını fark ettirir.

Yazarın kendi birikimine yönelik bu öz eleştirel duruşu, edebî dehasının ve kuşatıcı bakış açısının bir göstergesidir. Mahfûz'un bu mütevazı yaklaşımı, onun kültür ve din sosyolojisine dair yetkinliğini gölgelemek bir yana;²³ aksine toplumsal ikiye bölünmüşlüğü bu denli açık bir şekilde deşifre edebilmesini sağlayan nesnel, taassuptan uzak ve sorgulayıcı felsefi yöntemini doğrulamaktadır. Onun felsefe, bilim ve edebiyatı harmanlayan bu kapsayıcı vizyonu, kurgusal evrenindeki karakterleri çözümlerken toplumsal yozlaşmayı ince bir süzgeçten geçirmesine imkân tanımıştır.²⁴ 14 Ekim 1994'te radikal unsurların bıçaklı saldırısına maruz kalarak boynundan ağır yaralanan ve kısmi felç geçiren usta yazar, eli kalem tutamaz hâle gelse de entelektüel üretimini dikte yoluyla sürdürmüştür. Çağdaş Arap edebiyatının bu büyük ismi, 30 Ağustos 2006 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.²⁵

2. EL-KÂHİRETÜ'L-CEDÎDE ADLI ROMANIN KONUSU VE KARAKTERLERİNİN ÖZELLİKLERİ

el-Kâhîretü'l-Cedîde, geleneksel Doğu-İslam kökleri ile Batı'dan miras kalan dünyevi ve modern akımların kışkırttığı sıkışan Mısır insanının ahlak, kültür ve kurumlar düzeyinde yaşadığı o sancılı dönüşüm krizlerini Kahire merkezli bir simge düzleminde sahneler. Romanın kuramsal perdesi, kız öğrencilerin Kahire Üniversitesi kampüsüne ilk kez adım atmasıyla açılır. Kadının kamusal alandaki bu yeni varlığı, muhafazakâr çevrelerde "şeriat ve gelenek elden gidiyor" kaygısıyla yankılanırken, rasyonalist çevrelerde bir medeniyet sıçraması olarak kutsanır ve nihayetinde genç kuşağın zihnindeki temel ayrışmaları görünür kılar.

Anlatının merkezinde, bu paradigma çatışmasını ortaya koyan dört farklı prototip yer alır. Bunlar; açlığın ve yoksulluğun pençesinde ahlaki nasları bütünüyle hükümsüz kılan faydacı Mahcûb Abdüddâim; hayatı namaz, gece ibadetini ve tavizsiz bir tebliğ eksenine kuran dindar Me'mûn Rıdvân; toplumsal inkılabın ve kurtuluşun reçetesini Marksist-pozitif fikirlerde arayan idealist Alî Tâhâ ve dönemin boğucu siyasi atmosferini bir aydın suskunluğuyla tescil eden gazeteci Ahmed Bedîr'dir.²⁶ Karakterlerin ismini oluşturan unsurlar arasındaki bu anlamsal diyalektik, eserin felsefi

23 Ercan Baran, "Necîb Mahfûz'un Romanlarında Din ve Tasavvuf, İlahiyat Yayınları, 2024, 15.

24 el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 56.

25 Yıldız, "Necîb Mahfûz: Hayatı, Eserleri ve Türkçe Çevirileri", 19.

26 Şükrî Binbüzeyd, *Binyetü's-şahsiyye fî rivâyeti el-Kâhîretü'l-Cedîde li-Necîb Mahfûz* (Cezayir: Kasdi Merbah Üniversitesi - Vargla, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 12-14.

dilini güçlendirmektedir. Soyadı olan Abdüddâim, Kahire'nin geleneksel din anlayışını ve köklü ahlaki değerler zeminini savunup temsil ederken; kendi adı olan Mahcûb, açlık, fakirlik kaygısı ve mevki hırsı yüzünden kadim değerleri bizzat çiğneyen, maneviyattan 'mahrum kalmış' eylemleri simgeler.

Anlatıdaki trajik düğüm, bu gençlerin kaldığı öğrenci yurdunun tam karşısında, yoksulluğun ve çaresizliğin simgesi olan eski bir evde yaşayan İhsan Şehâte üzerinden atılır. On sekiz yaşında, büyüleyici fiziki cazibesi ile mutlak sefaleti aynı anda omuzlarında taşıyan İhsan, asaletine ve güzelliğine hayran kaldığı Alî Tâhâ'ya temiz bir aşkla bağlıyken Mahcûb'un nazarında o, mukaddesattan uzaklaştırılmış, çekici, haz duyulan bir şehvet objesidir. Mahcûb'un iç dünyasındaki bu çürüme, memleketteki babasının ani bir felçle yatağa bağlandığını bildiren dramatik mektupla onun etik dışı davranımlarına cevaz veren bir mazerete kavuşur. Kanâtır'daki baba ocağında küçük burjuva ailesinin mutlak iktisadi çöküşüne tanıklık eden Mahcûb, ahlaksızlığın yegâne sebebini "açlık" olarak açıklar. Nitekim yolda karşılaştığı eski hocası Sâlim el-İhşîdî'nin geçmişteki idealist öğrenci liderliğinden vazgeçip, bakanlık koridorlarında "*Öğrenciler için asıl cihad ve kazanç kapısı burasıymış*" diyerek Kâsım Bey Fehmi'nin özel sekreterliğine kapak atması, Kahire'deki çürümenin ferdi değil, tüm toplumu kuşatan bir sistem arazı olduğunu kanıtlar.

Maddi bir destek bulma ümidiyle kapısını çaldığı zengin akrabası Ahmed Efendi Hamdîs'in aristokratik kibriyle yüzleşen Mahcûb, uğradığı bu hayal kırıklığının ardından Sâlim el-İhşîdî'nin sunduğu ahlak dışı teklife sığınmak zorunda kalır. el-İhşîdî ona bürokraside parlak bir gelecek vadederken, karşılığında namusunu kurumsal fiska teslim etmesini şart koşar: Mahcûb, nüfuzlu Kâsım Bey Fehmi'nin gizli metresiyle evlenerek onun "paravan kocası" olacaktır. Faydacı Mahcûb, maddi bir destek bulma ümidiyle kapısını çaldığı zengin akrabası Ahmed Efendi Hamdîs'in aristokratik kibriyle yüzleşir ve bu hayal kırıklığının ardından Sâlim el-İhşîdî'nin ahlaki sınırları zorlayan teklifine başvurmak zorunda kalır. el-İhşîdî, ona bürokraside parlak bir gelecek vaat ederken, karşılığında namusunu kurumsal bir yozlaşmaya teslim etmesini şart koşar.

Mahcûb, nüfuzlu Kâsım Bey Fehmi'nin gizli metresiyle evlenerek onun "paravan kocası" olacaktır. Mahcûb, bu aşağılayıcı teklifi, kişisel çıkarı uğruna her türlü değeri feda edebilecek pragmatik kişiliğiyle kabul eder. Ancak nikâh dairesinde gelinin yüzündeki örtüyü kaldırdığında trajik bir ironiyle yüzleşir: Karşısındaki kadın, Alî Tâhâ'nın yoksulluk yüzünden evlenemediği ve kaybettiği büyük aşkı İhsan Şehâte'den başkası değildir. Mahfûz, bu sahneyle, Mahcûb'un yükselme hırsının kendisini en yakın arkadaşının geçmişine ve aşkına dolanlı bir yoldan bağlamasını ironik bir kurguyla okura sunar.

Mahcûb, karısının zengin hamisi sayesinde Kahire'de lüks, konforlu fakat ahlaken tamamen kokuşmuş bir hayat sürerken Kanâtır'da can çekişen anne ve babasına tek bir kuruş dahi göndermeyerek vicdan melekesini kaybederek insani yabancılaşmanın en dip noktasına savrulur. Ne var ki, takva söylemleriyle maskelenmiş bu kurumsal fisk deveranı sonsuza dek gizli kalamaz. Kâsım

Bey'in eşinin metres daireye düzenlediği o fırtınalı baskın esnasında skandalın patlak vermesiyle şekilsel dindarlık üzerine kurulu tüm maskeler düşer.

Romanın sarsıcı nihayetinde; Alî Tâhâ, Ahmed Bedîr ve Me'mûn Rıdvân, yeni çıkarılan *en-Nûr* dergisinin yazı işlerinde bir araya gelerek ülkenin yapısal meselelerini masaya yatırır. Önle-
rindeki en ilginç dosya; Mahcûb Abdüddâim ile İhsan Şehâte'nin içine düştüğü o süflî bataklaktır. Sâlim el-İhşîdî'nin menfaat çatışmaları sonucu ihbar ettiği ve bakan eşinin eliyle ipliği pazara çıkarılan Mahcûb Abdüddâim için bu son, dini söylemleri dünyevi hırslarına maske kılan sistemin, kendi ürettiği kurbanı yok ettiği felsefi bir çöküştür.

2.1. Kurumsal İkiyüzlülük ve Bürokratik Riyakârlık

İnanç ile pratik, gelenek ile yeni dünya arasındaki bu net ayrışma, romanın sosyolojik eleştirisinin dayanağıdır. Kurumsal ve bürokratik ikiyüzlülüğün örneğini oluşturan, yüksek mevki sahibi aristokrat bir figür olarak kurgulanan İksîr el-Cahîd (Hâdim Bey), üniversiteli gençlerin tartıştığı ilkelerin toplumsal düzlemdeki tam karşılığıdır. Dış dünyada sergilediği aşırı muhafazakâr ve dindar görünüme tezat olarak kapalı kapılar altında tamamen gayriahlaki bir yaşam süren el-Cahîd, menfaatlerini korumak ve zaafalarını örtmek için dini söylemleri birer kalkan olarak kullanır. Onun dış dünyadaki mutasavvıf görünümü ile bakanlık bürokrasisindeki fikhî hükümleri kendi dünyevi hesaplarına uyduran faydacı tavrı romanda şu belîğ ifade ile sunulur:²⁵

Onun dış dünyadaki mutasavvıf görünümü ile bakanlık bürokrasisindeki fikhî hükümleri kendi dünyevi hesaplarına uyduran faydacı tavrı romanda şu belîğ ifade ile sunulur:²⁷

“Şüphesiz din muameledir (güzel ahlaktır), fakat makam tamamen başka bir muameledir! Merhameti olmayan bir zamanda fazilet ile memuriyeti nasıl bir araya getirebiliriz?”

Bu ibare, karakterin zihnindeki infisâm olgusunu açıkça belgelemektedir. El-Cahîd, nassların teorik çerçevesini çok iyi bilmesine rağmen, iş dünyasındaki ahlaki sapmaları “zamanın acımasızlığı” perdesi arkasına gizleyerek meşrulaştırmakta, dini kurumsal çıkarlarına feda etmektedir.

2.2. Fakirlik ve Ahlaki Meşrulaştırma

Romanda ahlaki çözülmenin bir başka delili de maddeye sığınma biçiminde ortaya çıkar. Mahcûb, cebinde kalan son kuruşlarla bir şişe şarap satın alır ve sefaletini sarhoşluğun içinde boğmak için odasına döner. Mahfûz, bu eylemi bir eğlence olarak değil, bir kaçış ve unutma çabası olarak tanımlar: “Şarap onun için bir eğlence olmayıp, açlığı, fakirliği ve kendisini hor gören toplumu unutmanın bir yolu.”²⁸ Yazar, bu pasajda dinin yasakladığı bir fiili işleyen karakteri yargılamaz,

27 Necîb Mahfûz, *el-Kâhire el-Cedîde* (4. Baskı, Kahire: Dâru's-Şurûk, 2016), 114.

28 Mahfûz, *el-Kâhire el-Cedîde*, 52-53.

aksine onu bu fiile iten yapısal sefaleti sorunsallaştırır. Şarap, bu bağlamda, şekilsel dindarlığın çözüm üretmediği bir acının tesellisine dönüşür.

Maddi yoksunluğun ahlaki normları nasıl felç ettiğini gösteren bu döngü, Mahcûb ile idealist Ali Tâhâ arasındaki diyalogda somutlaşır. Ali Tâhâ halkın sorunlarından ve cehaletten bahsederken Mahcûb araya girer ve asıl kurucu sorunun yoksulluk olduğunu söyler. Ali Tâhâ da ona hak verir ve coşkuyla karşılık verir: “*Bu doğru. Bilim, sağlık ve ahlak, hepsi fakirlik adındaki o bozuk atmosferde boğulur. Köylümüzün bu hâline razı olan ya hayvandır ya da şeytan!*”²⁹ Mahfûz, materialist bir okumayla ahlakın ve erdemin ancak ekonomik refah zemininde var olabileceğini ima eder. Mahcûb’un kurumlardaki rüşvet ağını ve sistemin yapısal yozlaşmasını sert bir dille eleştirirken, bu çarkın bir parçası olmayı rızaen üstlenmesi de bu ekonomik sıkıntının sonucudur. Romanda yolsuzluğun kaynağını doğrudan siyasi güçlere dayandıran Mahcûb, dürüst kalmanın imkansızlığını şu pervasız sözlerle ifade eder:³⁰

“*Hükümet ve parlamento... Hükümet; yani zenginler veya belirli aileler demektir. Hükümet tek bir aile gibidir... Kendi çıkarlarıyla çatıştığı anda halkın çıkarını feda etmekten asla çekinmez. Eğer dürüst insanlardan olursak, sonumuz hapisanedir!*”

Bu sözler, Mahcûb’un sistemi çok iyi analiz ettiğini ancak bu analizden çıkardığı sonucun reformdan ziyade teslimiyet ve faydacılık olduğunu gösterir. Yaşanan bu toplumsal aşınma, geleneksel dini kabuller ile hayatta kalma güdüsü arasındaki sıkışmışlık olarak yorumlanabilir.

2.3. Ahlaki Değerlerin Reddi ve Faydacı Söylem

Mahfûz, roman boyunca karakterleri aracılığıyla ahlaki ve dinî değerlerin sorgulandığı, hatta reddedildiği bir dil evreni inşa eder. Bu bağlamda edebiyat, bireysel ve toplumsal değerlerin çatışma alanı olarak işlev görür. Terry Eagleton’ın ifadesiyle, “*Edebiyat, bana miras kalan ve benim size aktardığım anlamıyla bizzat bir ideolojidir; toplumsal iktidar ilişkilerinin ve kavgalarının tam merkezinde durur.*”³¹ Bu bağlamda edebiyat, zihniyetler arası yaşantıların ve düşüncelerin karşılıklı mücadele ettiği bir alan olarak belirir. Mahfûz, Batılı düşünürlerin rasyonalist ve nihilist düşüncelerinden etkilenmiş, bunları roman karakterlerinin dünyasına estetik bir ustalıkla taşımıştır. Nitekim yazarın inşa ettiği kurmaca evren, Mihail Bahtin’in kavramsallaştırdığı çok sesli roman yapısıyla birebir örtüşmektedir. Bahtin’in ifadesiyle, bu tür metinlerde bizzat karakterin kendisinden ziyade, onun zihninde bağımsız bir hayat süren ideolojik fikirler ve bu fikirlerin dünyayla kurduğu çatışmalı diyalog sahnelenir.³² *el-Kâhiretü’l-Cedîde*’deki karakter matrisi de insanın kader, ölüm ve varo-

29 Mahfûz, *el-Kâhire el-Cedîde*, 45-46.

30 Mahfûz, *el-Kâhire el-Cedîde*, 46-47.

31 Terry Eagleton, *Eleştiri ve İdeoloji: Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma*, çev. Savaş Kılıç (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 31. Mihail Bahtin, *el-Hutâbü’r-rivâî*, çev. Muhammed Berâde (Rabat: Dâru’l-Emân, 2. Baskı, 1987), 31.

32 Mihail Bahtin, *el-Hutâbü’r-rivâî*, çev. Muhammed Berâde (Rabat: Dâru’l-Emân, 2. Baskı, 1987), 225.

luşla olan o köklü ve felsefi soruşturmasını bünyesinde barındıran, psikolojik zamanın yankılarıyla örülmüş geniş ve çok sesli mecradır.³³ Bu bağlamda eser, 1930’lu yılların Mısır toplumunu betimleyen sosyolojik bir görünüm olduğu gibi dayatmayla sunulan ve özümselemeyen modernleşme dalgasının bireyde yarattığı krizi teşhis eden felsefi bir okumadır.³⁴

Mahfûz; hürriyet ile zorunluluk, beyan edilen mukaddes değerler ile gerçekliği yöneten gizli yapılar arasındaki kırılmayı başkışı Mahcûb Abdüddâim üzerinden sorunsallaştırır. Üniversite çatısı altında değişen değer paradigmalarını ve siyasi elitlerin sergilediği şekilsel dindarlık perdesinin arkasındaki mutlak fukaralığı bizzat tecrübe eden Mahcûb, toplumsal normların hayatta hiçbir işlevsel karşılığının bulunmadığı neticesine varır. Karakterin her türlü ahlaki değeri reddederek savurduğu “Boşver//ظط” şiarı, bir öfke patlamasını aşan bir tepkimedir. Georg Lukács’ın ifadesiyle, kapitalist/modern ilişkiler ağında insani münasebetlerin tamamen faydacı birer meta dönüşmesinin, yani bir “şeyleşme” ve yabancılaşma patolojisinin neticesidir.³⁵

Mahcûb’un özgürleşmek istemiyle ahlak tanımazlıkla geleneklerinden kopuşu onu materyalist köleliğe sürükler. Sosyal statü ve memuriyet adına aidiyetini, erdemlerini, vicdanını ve geleceğini feda ettiğinde, merkeze aldığı “bencil modern öz” tamamen boşalmakta ve karakter baskıcı sultanın sadık bir kuklasına dönüşmektedir. Bu bilinçsiz reddin ve nihilizmin en çarpıcı örneğini, Mahcûb’un açıklıkla imtihanı sırasında sarf ettiği şu materyalist savı oluşturur:

“İnsanın aşağılığına, yaşamak için yemek zorunluluğundan daha büyük bir delil var mı? Çamurdan çıkarılan, pislikle gübrelenen bu yemek, hayatın özü ve temeli, düşüncenin dayanağı, yüce ideallerin gerçek yaratıcısı olabilir mi? Bu, insanın özünün pislik ve aşağılık olduğuna delil değil mi?”³⁶

Mahcûb, bu sözleriyle geleneksel tüm değerleri nasıl yerle bir ettiğini gösterir. Onun bu kontrolsüz çıkışı, toplumsal adaletsizliğe yöneltilen felsefi bir başkaldırı olarak da görülebilir. Çünkü aslında, insanları değerlerinden koparan yegâne unsur soyut teoriler veya felsefi akımların ötesinde, doğrudan doğruya sefaletin ta kendisidir. Bu doğrultuda Mahcûb, romanda geleneksel ahlakın dışına çıkan katıksız bir “kötü” olarak görülmekten ziyade, hayatta kalmanın şartını “değerlerden taviz vermeye” bağlayan çarpık modernleşmenin ve adaletsiz gidişatın mağduru olmuş bir kurbandır.³⁷ Karakter, geleneksel tüm kutsalları reddederek ahlaki zaafa sürüklenir; bu betimleme ise nihilist düşüncenin kalıbına oturmaktadır.³⁸ Ferec’in de ifade ettiği üzere; Mahfûz, romanlarında ahlak felsefesini soyut kabuller çerçevesinden çok bu nevi toplum sorunlarının, iktisadi çaresizlik-

33 Abdülrahmân Avf, *er-Rüye’l-mütegayyire fî rivâyâti Necîb Mahfûz* (Kahire: Mektebetü’l-Esre, 2002), 9-10.

34 Bkz. Muhyiddin İbrâhim, “ez-Zât fî rivâyeti el-Kâhire el-cedîde li-Necîb Mahfûz”, *el-Hivârü’l-mutemedin*, S. 8590 (17 Ocak 2026), Erişim 25 Haziran 2026, <https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=902022>.

35 Georg Lukács, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, çev. Ahmet Ergenç, 2. bs. (İstanbul: Belge Yayınları, 2012), 181.

36 Mahfûz, *el-Kâhire el-Cedîde*, 61.

37 Mahfûz, *el-Kâhire el-Cedîde*, 3.

38 Mazlum Dürre, “Nietzsche’nin Nihilizm Söylemi”, *Felsefe Arkivi - Archives of Philosophy* 52 (2020), 85.

lerin ve zihniyet çatışmalarının kişide yarattığı tıkanmalar üzerinden ele almaktadır.³⁹

2.4. Kadının Metalaşması ve Toplumsal Eleştirinin Dili

Mahfûz, sosyal huzursuzluğu ve ahlaki çöküntüyü en somut biçimde kadın karakterler üzerinden resmeder. Romanda üç farklı erkek karakterin kadına bakışı, dönemin zihniyet krizini özetler. Geleneksel ve dindar Me'mûn Rıdvân, kadın hakkında “*Ben Rabbimin buyurduğunu söylerim! Kadın, dünya hayatının huzuru ve ahiret saadetime ermem için bir vesiledir*” der.⁴⁰

Ali Tâhâ ise “*Benim gözümde o, yeni toplumun sarayını inşa etme yolundaki mücadele ortağıdır*” diyerek modern bir perspektif sunar. Bu iki idealist görüşün karşısında Mahcûb Abdüddâim’in tanımı ise akıl almaz bir araçsallık barındırır: “*Kadın...buhar kazanındaki emniyet subabıdır.*”⁴¹ Mahcûb’un kadını mekanik bir araç olarak gören bu hastalıklı bakışı, onun tüm insani değerleri nasıl pragmatize ettiğinin göstergesidir. Mahcûb’un bürokraside yükselmek için İksîr el-Cahîd ile yaptığı paravan evlilik, kadını ve evlilik müessesesini bir basamak olarak feda ettiğinin delilidir. İhsan, düştüğü bunalım karşısında Mahcûb’a “*Senden Allah’a sığınırım!*” diye haykırır.⁴² Mahcûb’un “*Yalan da tıpkı doğru gibi bir sözdür, şu farkla ki onun faydaları vardır*” şeklindeki pragmatik ahlak anlayışına karşılık İhsan’ın cevabı yıkıcıdır:

“*Bırak batsın! Denizin derinliklerinde ölmek, senin ev diye adlandırdığın bu pis bataklığın içinde yaşamaktan binlerce kat daha onurludur.*”⁴³

İhsan Şahhâte’nin “*Bırak batsın!*” çığlığı, şekilsel dindarlığın hüküm sürdüğü bir düzende mukaddes sayılan aile mefhumunun nasıl bir sömürü aracı olduğunun sembolüdür. Romanın en dikkat çekici sahnelerinden biri de Mahcûb’un baldızı Tâhiye’yi bir pazarlık konusu yapmasıdır. Bakanın adamı “*Paşa, bu kızın yoksulluk içinde heba olmaması gerektiği kanaatinde*” dediğinde Mahcûb hiç tereddüt etmeden “*Paşa nasıl emrederse öyle olur*” cevabını verir.⁴⁴ Yüzünde en ufak bir öfke ya da kıskançlık hissi belirmez; aksine tecrübeli bir pazarlıkçı gibi donukça gülümser. Mahfûz, bu sahne ile erdemli olmanın enayilik, değer tanımamanın ise kurnazlık olarak görüldüğü bir toplumun portresini çizer. Yine romanda Mahcûb’un zihnindeki kadın algısının çelişkili doğası, İhsan’la evleneceğini öğrendiği anda içinden geçirdiği şu sözlerle açığa çıkar: “*Bu kadın bir imparatoriçe. Hatta bir şeytan. Hatta bir tanrıça*”⁴⁵ Mahcûb’un kadını aşırı yüceltme ile aşağılama arasında gidip gelen bu çelişkili tanımlaması, kadının kişilikten arındırılarak nesneleştirilmesinin ifadesidir.

39 Necîb Mahfûz’un romanlarındaki olayların felsefi arka planına dair geniş bir analiz için bkz. Vefâ İbrâhîm, *el-Felsefe ve’l-edeb ‘inde Necîb Mahfûz* (Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, 1997).

40 Mahfûz, *el-Kâhîretü’l-cedîde*, 8.

41 Mahfûz, *el-Kâhîretü’l-Cedîde*, 8.

42 Mahfûz, *el-Kâhîretü’l-Cedîde*, 146.

43 Mahfûz, *el-Kâhîretü’l-Cedîde*, 26.

44 Mahfûz, *el-Kâhîretü’l-Cedîde*, 90-92.

45 Mahfûz, *el-Kâhîretü’l-Cedîde*, 26.

2.5. Din, Kültür ve Fikrî Çatışmaların Üslupsal Görünümleri

Butrat'ın tespitiye göre, "Mahfûz, eserlerindeki karakterlerine isimlerini seçerken dahi dini manalara yönelmiştir. Yazar, karakterine "Rıdvân", "Abdüddâim", "İhsân" gibi isimler seçerek, diyalog ve monologlarına Rahman, Duha, Şems, gibi Kur'an surelerini, mekân tasvirlerine ise tekeler, camiler, mezarlıklar ve karanlık mağaralar gibi mekânlar tasvir ederek dinî duygunun uyan-dırılmasını amaçlamıştır.⁴⁶ Aynı şekilde ezan sesleri, gece ve gündüzün ardı ardına gelişi, ramazan veya bayram gibi dini zamanlar da karakterlerin iç dünyasındaki aydınlanmayı ve manevi uyanışı simgeler. Romanda dini söylemi en yoğun şekilde kullanan karakter şüphesiz Me'mûn Rıdvân'dır. O, günlük yaşamının merkezine namazı, Kur'an tilavetini ve gece ibadetini yerleştirir. Mahfûz, onun bu yönünü tasvir ederken romantik ve hatta naif bir dil kullanır: "*Tan yerinde namaz ve ibadet için uyanır; yüzünü uyanık yıldızlar arasında çevirir ve 'Ve'l-leyli izâ yağışâ' ile 'Ve's-semâi ve't-târik' surelerini okurdu.*"⁴⁷ Aynı karakter, Allah'a, fazilete ve İslam davasına sarsılmaz bir iman beslediğini de sık sık dile getirir.⁴⁸

Ancak Mahfûz, bu dindar görünümün altında toplumsal dönüşüm üretemeyen pasif bir bilinç resmeder. Me'mûn, arkadaşı Mahcûb'un içine düştüğü açlık ve sefaleti bizzat gözlemlediğinde, elinden gelen tek şey sessizce para vermek ve bu yardımı bir sır olarak saklamaktır:

"Me'mûn tek kelime etmeden ayağa kalktı, ceketinin cebine davrandı ve onar liralık üç banknot çıkararak genç adama uzattı. Mahcûb inanamayarak parayı aldı... Me'mûn parmağını dudaklarına götürüp "Şşt" diyerek susturdu... Mahcûb hem memnundu hem de öfkeliydi: "Parayı elde ettiği için memnun, Me'mûn Rıdvân'a borçlu kaldığı için öfkeli."⁴⁹

Me'mûn'un yardımı, bireysel bir iyilikten öteye geçemez. Yardımının duyulmasını istememesi ("Şşt"), onun sistemik adaletsizlik karşısındaki suskunluğunu ve çaresizliğini simgeler. Mahfûz, bu sahne ile şekilsel ve bireysel dindarlığın çıkmazını ortaya koyar: Dindar karakter, ibadetlerini yapar, cömerttir; ancak bu dindarlık yaşama dair sorunlar karşısında çözüm üretmekten yoksundur.

Kurguda üniversite gençliğinin dış görünüşleri ve inançları, belirli kalıplar üzerinden yargılanarak işlenmektedir. Genç kızların üniversiteye kayıt oldukları esnada diğer muhafazakâr öğrencilerin onları yeren konuşmaları, toplumdaki zihniyet çatışmasının işaretidir: "*Şunların arasında Allah'ın birliğini ikrar eden tek bir sima bile yok sanki!*"⁵⁰ Bu muhafazakâr bakış açısına göre kadın, kamusal alanda var olmakla yerleşik değerleri çiğnemiş ve doğrudan örfe tecavüz etmiş sa-

46 Ali Şelak, *Felsefetü Necîb Mahfûz fî rivâyâtihî* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1979), 78.

47 Mahfûz, *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, 42.

48 Mahfûz, *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, 13.

49 Mahfûz, *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, 70-71.

50 Mahfûz, *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, 5.

yılır. Nitekim dönemin taassubunu yansıtan bir başka karakter, üniversiteyi ateizmin ve yozlaşmanın kaynağı görerek şöyle der: “*Üniversite doğanın değil, Allah’ın düşmanıdır.*”⁵¹ Bu bakış açısı, İslam’ın modern dünyaya bakan yüzünü keşfedemeyen, taassupla yetişen kitlelerin kendi kabuğunun dışına çıkamama düşüncesinin bir tezahürüdür. Nitekim dindar öğrencilerin karşılaştığı siyasi dayatmalara ve engellere tezat olarak, üniversiteli aydın çevrelerde dinamik bir diyalog zemini ile ortak bir yaşama kültürü de kendisini hissettirmektedir.⁵²

3. EL-KÂHİRETÜ'L-CEDÎDE ADLI ROMANDA İRONİK ANLATIM VE TOPLUMSAL ELEŞTİRİNİN ÜSLUBU

*Dil, insanın düşüncelerini, duygularını, isteklerini ve fikirlerini beyan etmede başvurduğu en temel işaretler bütünüdür.*⁵³ Üslup ve belâgat araştırmalarında edebî metne şu kritik soru yöneltilir: Yazar, karakterlerin zihnindeki sahte kabuller ile çıplak gerçeklik arasındaki ontolojik uçurumu doğrudan ve didaktik bir dille ifşa etmek yerine, hangi dilsel, estetik ve retorik mekanizmalarla okuyucunun bilincine yerleştirir.⁵⁴ Derinlikli bir toplumsal eleştiri, sıg ve kaba bir anlatım yerine ancak belâgat sanatının incelikleriyle estetik bir nitelik kazanabilir. Mahfûz, el-Kâhîretü'l-Cedîde’de bu incelikli üslubu ustaca kullanır. Romanda toplumsal eleştiri, felsefî söylemler, yazarın dilsel tercihleri, ironik anlatımı ve belâgî sanatları aracılığıyla okura aktarılır. Nitekim Mahfûz, eleştirisini doğrudan değil, karakterlerin konuşmalarına yerleştirdiği ironik ifadeler, tasvirlerdeki çarpıcı metaforlar ve olay örgüsündeki tezatlıklarla okurun zihninde inşa eder. Bu bağlamda romanda tespit edilen başlıca üslup özellikleri şunlardır:

3.1. İroni/Tarîz veya Alaycı Dilin Örnekleri

Necîb Mahfûz’un roman dünyasında ironi, kinaye, tarîz ve iktibas gibi retorik unsurlar; metne dışarıdan ilâşirilmiş bir edebî üslup tarzının ötesine geçerek, kurgunun dokusuna işlemiş özgün bir belâgat anlayışıyla karşımıza çıkar. Yazar, kahramanlarına tekrarlattığı dinî ibareleri ve köklü edebî mirasları sıradan birer dolgu malzemesi yapmaktan kaçınır; aksine onları fasih bir dille harmanlayarak karakterlerin iç dünyasındaki çelişkileri gösteren birer aynaya çevirir. Netice itibarıyla, ağızda dolaşan kutsal lafızlar ile amelde yaşanan bu tezat, romandaki ikiyüzlülüğün ironik boyutunu gözler önüne serer.

Ubeydullah Muhammed, anlatıdaki bu yapıyı klasik beyan kalıplarının dışına çıkan, donmuş formları yıkan “canlı ve nabız gibi atan bir dil” olarak nitelendirir.⁵⁵ Yazarın üslubundaki bu

51 Mahfûz, *el-Kâhîretü'l-Cedîde*, 5.

52 Nâser Ma’mâş, “en-Nesku’d-dînî fî rivâyeti el-Kâhîretü'l-Cedîde li Necîb Mahfûz”, *el-Mecelletü'l-Cezâiriyyetü li'l-Ebhâs ve'd-Dirâsât* 6/4 (2023), 34.

53 Cemîl Hemedâvî, *Müsteciddâtü'n-nakdi'r-rivâi* (Rabat: nşr. el-Alukah, 2011), 477.

54 Luvîs Avad, *fî'l-Belâgati'l-hadîse ve nakdi'r-rivâye* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1994), 28.

55 Muhammed Ubeydullah, *er-Rivâyetü'l-Arabiyye ve'l-luga: Teemmülât fî lugati's-serd inde Necîb Mahfûz* (Amman:

çok katmanlı teknik, özellikle karakterlerin menfaatlerini, hırslarını ve ahlaki kayıtsızlıklarını ört-bas etmek adına dinî lafızları araçsallaştırdığı anlarda belirginleşir.

Nitekim ahlaki çürümüşlüğü tam ortasındaki Sâlim karşısında ezilen Mahcûb Abdüd-dâim'in, içinde fırtınalar koparken yüzüne sahte bir tebessüm yerleştirip Mütenebbî'nin meşhur dizesine sığınarak, ("على قدر أهل العزم تأتي العزائم") "*Azim sahiplerinin ölçüsünce gelir azimler*" diye fısıldaması,⁵⁶ romandaki o sessiz ama etkili işneleme gücünün en çarpıcı örneğidir. İktidar dev-şirmek ve dalkavukluk yapmak için kutsalın nasıl bir paravana dönüştürüldüğünü bu tek dizede hissederiz.

Keza karakterlerin riyakârlıklarını gizlemek adına kurgu boyunca ağızlarından düşürmedikleri dinî kalıplar,⁵⁵ Mahfûz'un ironik üslubunun temel taşlarını oluşturur. Örneğin; "كفاني الله الشر" (Allah beni şerden korusun)⁵⁷ veya "استغفر الله" (Estağfirullah)⁵⁸ gibi dualar ve sığınışlar da aslında birer dilsel maskeden ibarettir. Karakterlerin kendi kirli emellerini örtmek adına başvurdukları bu söylemler, Bahtin'in ifadesiyle, belîğ ifadelerde eriyen niyet tortularıdır. Dolayısıyla eserdeki bu harici işaretleri doğru okuyabilmek, ancak arkalarındaki asıl maksadın ve niyet yöneliminin çözüm-lenmesiyle mümkündür.⁵⁹

Mahfûz, yerleşik dini söylemlerini ve toplumsal alay biçimlerini kurgu düzleminde sahne-leyerek dindarlığın dildeki tezahürlerini kayda alır. Ayrıca yazar, kişi zamirlerinin anlatım teknik-leriyle ilişkisinden yararlanarak, karakterin iç dünyası ile dışa vurduğu söylem arasındaki mesafeyi ölçmek adına iç monologlarda da bu belâğî üsluba başvurur.⁶⁰ Mahfûz, alay ve ironiyi bazen bir karakterin iç monoloğunda dahi büyük bir kıvraklıkla kullanır. Mahcûb ile İhsan arasında geçen şu diyalog, söz konusu ironik üslubun en çarpıcı örneklerinden biridir. Mahcûb'un: "*Hayat önümüz-de dümdüz uzanıyor, fırsatlar daimî. Haydi çiçekler arasında yaşayalım ve meyveleri toplayalım*" sözlerine İhsan kısa ve ironik bir cevapla "*Yaşayalım... ve toplayalım*" der. Tartışmanın sonunda Mahcûb, "*İstediğin şey olmuyorsa, olan şeyi iste!*" diyerek alaycı üslubunu sürdürür. Bu kısa kar-şılık, Mahcûb'un söylemini olduğu gibi tekrarlayarak onun iyimserliğini boşa çıkaran İhsan'ın, erkeğin söylemine karşı kadının sessiz ama etkili direnişini ironik bir dille özetler.⁶¹ Mahcûb'un kendi ontolojik çöküşünü böylesine çıkarıcı ve alaycı bir dille tanımlaması hem bireysel bir traje-dinin hem de toplumsal sistemin değerlerinin ne kadar anlamsızlaştığının göstergesidir. Bu belâğî ifadelerin romandaki bir diğer somut tezahürü, üniversite öğrencileri arasında kadınların eğitimi üzerine geçen tartışmada ortaya çıkar. Bir öğrenci kız öğrencileri "*bilimin elçileri*" olarak tanım-larken, bir başkası bu söze karşılık olarak "*Ama Allah onları hevânın elçileri olarak yarattı*" der.⁶²

Dâru Ezmine, 2019), 7-11.

56 Necîb Mahfûz, *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, 68.

57 Mahfûz, *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, 68.

58 Mahfûz, *el-Kâhire el-Cedîde*, 86.

59 Bahtin, *el-Hitâbü'r-rivâî*, 140.

60 Hemedâvî, *Müsteciddâtü'n-nakdi'r-rivâî*, 175-176.

61 Mahfûz, *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, 141.

62 Mahfûz, *el-Kâhiretü'l-Cedîde*, 5-6.

Burada klasik belâgatın tarîz (dokundurma) sanatı devreye girer: “Elçi” gibi mukaddes ve teolojik bir kavram, kadının kamusal alanda var olmasını doğrudan “hevâ” ile ilişkilendirerek çarpıtılmaktadır. Böylece eril ve dünyevi amaçlar, dini bir söylemin arkasına saklanarak kutsal olan anlamından uzaklaştırılmaktadır.

Mahfûz’un romandaki ironik dili, dönemin modern Arap anlatısında birer eleştiri mekanizması olarak işletilen tehâküm ve hiciv yöntemlerinin bir yansımasıdır. Yazar, Mısır toplumunu saran çelişkili din algısını deşifre ederken kelimelerin zıt anlamlarından beslenen tehâküm ile sözün zâhirî anlamının arkasına gizlenen iğnelerle barındıran tarîz sanatına başvurur. Bu sade kurgunun felsefî derinliği, metnin belâgî yetkinliğinin bir göstergesidir. Nitekim romanda benimsenen anlatım teknikleri ve karakter kurgusu, bütünüyle anlatıcının kontrolünde gelişen bir yapı sunmaktadır.

Gerçek yazar, kendi ideolojik ve eleştirel duruşunu metne bodoslama dayatmak yerine, bu kurgusal anlatıcı vasıtasıyla hikâyenin seyrini düzenler ve okura yöneltir. Ancak bu süreçte anlatıcı, zekice nesnel bir gözlemci rolü üstlenip vakaları sergilerken ‘asla masumiyet barındırmayan tarafsız bir hakem’ maskesi takar; tasvirlerin arkasında eleştirisini tarîz yoluyla yürütür. Meysâ Süleymân el-İbrâhîm’in de belirttiği üzere bu retorik stratejide sârid (anlatıcı), tarafsız görünse de aslında kurguyu yazarın dünya görüşü ve amacı doğrultusunda güdümlenmektedir.⁶³

Mahfûz’un, ahlaki çöküşün toplum yapısında nasıl doğallaştığını bu kural dairesinde sergilemesi anlatıyı ayrıcalıklı kılarken sahne sanatlarının sınırlı evreni bu trajik sıradanlaşmayı kaba bir ‘iyi-kötü’ ikiliğine indirgeyerek metnin felsefî boyutunu gölgeleyebilmektedir. Nitekim Sameh Mahran’ın kaleme aldığı ve Celâl Osmân’ın sahneye koyduğu *Şakkat Amm Necîb* (2018) adlı çağdaş tiyatro uyarlamasında, Mahfûz’un romandaki o çok boyutlu ve girift toplumsal yozlaşma estetiği yalıtılarak, sahne tasarımıyla karakter sunumlarına kadar bütünüyle dikotomik (siyah-beyaz/gri) bir ahlak şemasına indirgenmiştir. Yönetmen Osmân’ın oyunun görsel vizyonunu tanımlarken ifade ettiği üzere, romandaki o ahlaki infisâm ve psikolojik şizofreni, sahnede kaba bir “aydınlık-karanlık” motifiyle sıradanlaştırılmış; Mahfûz’un tarîz yoluyla okuyucunun vicdanına hissettirdiği toplumsal riyakârlık, Ali Tâhâ’nın mutlak bir vaiz kahramanına, Mahcûb Abdüddâim’in ise sahneye “boynuzlu bir figür” olarak çıkarıldığı sığ bir günahkarlık kalıbına sokulmuştur.⁶⁴

Oysa romanda Mahfûz, çöküşü dramatik bir ajitasyon veya kör bir didaktizmle cezalandırmaktan kaçınır; aksine ifsadın birey bilincinde sistemik bir zorunlulukla nasıl normalleştiğini incelikli retorik araçlarla sergiler. Dolayısıyla, çağdaş sahne uyarlamasında sergilenen bu kaba ahlakçılık, Mahfûz’un eleştiri dehasıyla taban tabana zıttır. Mahfûz, toplumsal riyakârlığı eksiltmeden, onun sistemik bir zorunlulukla nasıl sıradanlaştığını incelikle deşifre ederken tiyatro oyunu bu

63 Meysâ Süleymân el-İbrâhîm, *el-Binyetü’s-serdiyye fî Kitâbi’l-İmtâ’ ve’l-müânese*, Dirâsât fi’l-Edebi’l-Arabî 16 (Şam: el-Hey’etü’l-Âmmetü’s-Sûriyyetü li’l-Kitâb / Vizâretü’s-Sikâfe, 2011), 59.

64 Celâl Osmân, “Şakkat Amm Necîb Mir’âtün Ta’kisü İzdicâciyyete’l-Müctema’”, röp. Ahmed el-Melîcî, *Masrahunâ* 551 (19 Mart 2018), 12.

derinliği sıg bir ahlak şemasına indirgeyerek yazarın dehasına gölge düşürmüştür.⁶⁵

SONUÇ

Necîb Mahfûz bu eserinde ilginç bir yaşam mücadelesini yansıtmakla kalmamış, Mısır toplumunun geleneksel kabuğundan moderniteye geçiş sürecinde yaşadığı felsefi ve ahlaki kırılmaları mercek altına almıştır. Bürokrasiyi ve gündelik yaşamın işleyişini irdelerken toplumsal bir bilinç uyandırmayı da amaçlayan yazar, şekilsel dindarlık uygulamalarının Mısır halkında yol açtığı krizleri çözmeyi hedefleyen bir kurgu dünyası inşa etmiştir. Romandaki karakter kadrosu ve onların zıt inanç eylemleri, basit birer kurgusal unsur olmanın ötesinde, 1930’lu yılların Mısır’ındaki yapısal ve dinsel krizleri deşifre eden birer tahlil aynası işlevi görmektedir. Nitekim romandaki kırılmalar kör birer tesadüften ibaret değil, hayatın henüz sırrı çözülmemiş gizli yasalarının ve toplumsal determinizmin doğal birer sonucudur.

Sartre’a göre insan⁶⁶, varlığın içinde kendini bulan ve çevresindeki varlığı dünya olarak düzenleyen bir öznedir. Başka bir deyişle insan, varlığın kendisi aracılığıyla tezahür ettiği bir araçtır. Mahfûz’un romanlarındaki karakterler de bu düzenleme sürecinde, yoksulluk ve toplumsal koşulların baskısı altında ahlaki etikten koparak varlığı kendi hayatta kalma mantıklarıyla yeniden düzenlerler. Bu önermeye paralel olarak Mahfûz, dönemin toplumsal hakikatini karakterlerin psikolojik, ekonomik ve kültürel durumları üzerinden işlemiştir. Tek bir ana karakterin gölgesinde kalmayan bu çok sesli yapı, Mahfûz’un büyük ustalığını gösterir;⁶⁷ yazar, her karaktere kendi doğal mecrasında hareket etme özgürlüğü tanıırken, toplumun genel tablosunu da derin gözlemleriyle inşa etmeyi başarır. Kasım Bey ve etrafındaki idari tabakada oluşan ikiye bölünmüşlük, Mahcûb Abdüddâim’in trajik bir ahlaki teslimiyetle nihilizme sürüklenişi, Me’mûn Rıdvân’ın ödün vermez ahlaki duruşu ve Ali Tâhâ’nın rasyonalist ilerleme anlayışı, romanın entelektüel gerilimini üreten dört zıt kutuplu çekim merkezidir.

Romanın en çarpıcı boyutlarından biri de kadının metalaşması ve evlilik kurumunun sömürü ve menfaat aracına dönüştürülmesidir. İhsan Şahhâte’nin “Bırak batsın!” çılgınlığı ve Mahcûb’un baldızını pazarlık konusu etmesi, şekilsel dindarlığın hüküm sürdüğü bir düzende aile kurumunun nasıl bir sömürü aracına dönüştüğünün en somut göstergeleridir. Mahfûz, bu sahnelerde kadını pasif bir kurban olarak resmetmekten özenle kaçınır; İhsan’ın isyanı, sistemin mağduru olan kadının bile bir

65 Necîb Mahfûz literatüründe, ilk akademik katkı Ahmet Kâzım Ürün’ün 1994 tarihli *Çağdaş Mısır Romanında Necib Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları* adlı doktora tezidir. Musa Yıldız’ın literatür taraması ile Baran’ın bibliyografik eklemeleri alan çalışmalarındandır. Ayrıca, Mahfûz konulu Seyyid Kutub imzalı bir makale çevirisi (Baran-Araz) ve Özlem Ulucan’ın tezi diğer çalışmalardandır. Söz konusu araştırmacıların diğer monografik ve bibliyografik çalışmaları için kaynakça kısmına müracaat edilebilir.

66 Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness: A Phenomenological Essay on Ontology*, çev. Hazel E. Barnes (New York: Washington Square Press, 1992), s. 51.

67 Bkz. Rashad Seyidov - İbrahim Yılmaz, “Necîb Mahfûz’un Roman Türünün Gelişimindeki Rolü”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 9/2 (Haziran 2022), s. 327-341.

direniş bilincine ulaşabileceğini gösteren güçlü bir semboldür. Eserden hareketle yürütülen gerçek din sorgulaması ve bu sorgulamanın üslup düzeyindeki yansımaları, Mahfûz'un klasik belâgat öğelerini modern roman tekniğiyle nasıl başarıyla harmanladığını kanıtlamaktadır. Kelimelerin zahiri ve batını anlamları arasındaki uçurumu görünür kılan ironi ve tarîz sanatları, egemen sınıfın sahte dindarlık maskelerini düşürür; Mahfûz, retorik hüneriyle bu çarpıtmayı gözler önüne serer.

Yazar, eleştirel ve çok boyutlu üslubu sayesinde, inandığı değerlerle uyuşmayan bir hayat süren ve kendi pragmatik yaşantısını dinî bir kılıfla meşrulaştıran elit kesimin toplumsal güveni nasıl tahrip ettiğini çarpıcı bir biçimde betimler. Nitekim romanda “Yalnızca yoksullar şeref yüzünden sakat kalır” ifadesiyle, ahlaki değerlerin sınıfsal bir tahakküm aracına dönüşümü ironik bir dille eleştirilir. Benzer şekilde, iş arama sürecinde karakterin karşılaştığı “Diplomanı boşver... Mesele tek bir şeye indirgeniyor: Senin için aracılık edecek biri var mı?” sözleri, kurumsal yozlaşmanın birey üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne serer. Mahfûz, bu yaklaşımla toplumsal ikiyüzlülüğü sadece bir tema olarak işlemekle kalmaz; aynı zamanda okuru kendi değer yargılarını sorgulamaya davet eden bir üslup inşa eder.

Son tahlilde Mahfûz, ayrılmaz bir parçası olduğu Kahire şehrinin sosyo-kültürel kılcal damarlarını, mekân-insan ve inanç uyuşmazlığı düzleminde sade bir dil ve derinlikle işlemiştir. *el-Kâhîretü'l-Cedîde* romanı, Arap edebiyatında şekilsel dindarlığın toplumsal huzursuzluktaki rolünü deşifre eden en nitelikli estetik metinlerden biridir. Bu çalışma, modern Mısır romanında din, dil ve belâgat ilişkisinin toplumsal sorunları görünür kılmadaki gücünü ortaya koyması açısından literatürdeki özgün yerini korumaktadır.

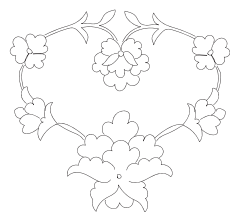
KAYNAKLAR

- Abdülazîz, İbrâhîm. *Ene Necîb Mahfûz: Sîretu Hayâtin Kâmile*. Kahire: Nefrû li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2006.
- Ahmed Fuâd, Hâle. *Kırâât Sûfiyye fî edebî Necîb Mahfûz*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 2014.
- Avad, Luvîs. *fî'l-Belâgati'l-hadîse ve nakdi'r-rivâye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1994.
- Avf, Abdülrahmân. *er-Rüye'l-mütegayyire fî rivâyâti Necîb Mahfûz*. Kahire: Mektebetü'l-Esre, 2002.
- Ayyıldız, Esat - Doğru, Mehmet. “Necîb Mahfûz'un Romanlarında Sufi Renkler ve Sembolik Arka Plan”. *Şarkiyat Mecmuası* 42/3 (2023), 235-250.
- Bahtin, Mihail. *el-Hitâbü'r-rivâî*. Çev. Muhammed Berâde. 2. Baskı. Rabat: Dâru'l-Emân, 1987.

- Baran, Ercan. *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanlarında Din Anlayışı*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Baran, Ercan. "Necib Mahfûz'un Sembolik Romanlarında Din Anlayışı", Tiydem Yayınları, 2022.
- Baran, Ercan. "Üç Mısır Romanında Cemal Abdunnasır Dönemi (el-Kerneke, Tilke'r Raiha, el-Le-yali's-Suhad)", Tiydem Yayınları, 2022.
- Baran, Ercan. "Necib Mahfûz'un Romanlarında Din ve Tasavvuf", İlahiyat Yayınları, 2024.
- Baran, Ercan. "Türkiye'de Necip Mahfuz Hakkında Yapılan Çalışmalar". *International Yeditepe Scientific Congress*, İstanbul, 7-8 Eylül 2024, 386-397.
- Baran, Ercan. "Seyyid Kutub'un Necip Mahfuz'un Kifah Tıbe, Han el-Halîlî ve Kahiretü'l-Cedîde adlı eserleri hakkında yazdığı üç eleştiri makalesi". *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 21/1 (2026), 545-588.
- Baran, Ercan. "Seyyid Kutup'un Necip Mahfûz'un el-Kahiretü'l Cedide adlı roman eleştirisi çevirisi". *Sebîlürreşad* 1096 (Ocak 2024).
- Bedr, Abdülmuhsin Tâhâ. *Tatavvuru'r-rivâyeti'l-arabiyyeti'l-hadîse fî Mısır (1870-1938)*. 3. Baskı. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1977.
- Bekâkırıyye, Hacer. "Temsîlâtü'l-mer'e ve'd-dîn ve's-siyâse fî edebî Necib Mahfûz". *İşkâlât fî'l-luga ve'l-edeb* 9 (Mayıs 2016), 57-68.
- Bilgenoğlu, Ali. "Ortadoğu'da Bir Öncü: Modernitenin Mısır'a İlk Taşıyıcısı Rifa'a Rafî el-Tahtavî (1801-1873)". *History Studies: Ortadoğu Özel Sayısı* (2010), 27-46.
- Binbûzeyd, Şükrî. *Binyetü's-şahsiyye fî rivâyeti el-Kâhiretü'l-Cedîde li-Necib Mahfûz*. Yüksek Lisans Tezi. Cezayir: Kasdi Merbah Üniversitesi, 2024.
- Davvâra, Fuâd. *Necib Mahfûz mine'l-kavmiyye ile'l-âlemiyye*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye-tü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1989.
- Demir, Zafer. "Sosyolojik açıdan edebiyat ve din". *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 1 (01 Aralık 2018): 13-30. <https://izlik.org/JA99AC93RF>.
- Dürre, Mazlum. "Nietzsche'nin Nihilizm Söylemi". *Felsefe Arkivi* 52 (2020): 83-96. <https://izlik.org/JA73GC26RZ>.
- Eagleton, Terry. *Eleştiri ve İdeoloji: Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma*. Çev. Savaş Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fuşûl fî'l-uşûl*. Thk. Uceyl Câsim en-Neşemî. 4 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1994.

- el-Gıtânî, Cemâl. *Necîb Mahfûz Yetezekker*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2002.
- en-Nedevî, Muhammed Necmü'l-Hak. "el-İtticâhâtü'r-remziyye fî edebî Necîb Mahfûz". *el-Câmi-atü'l-İslâmiyyetü'l-Âlemiyye*, Bangladeş, 3/48 (Aralık 2006): 35-48.
- En-Nessâc, Seyyid Hamîd. *Bânûrâmâ'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Hadîsa*. Kahire: Mektebetu Garîb, 1980.
- eş-Şeyh, Abdülcelîl. *Necîb Mahfûz: el-İncâz ve't-te'vîl*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1987.
- Ferec, Nebîl. *Felsefetü'l-ahlâk fî a'mâli Necîb Mahfûz*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1990.
- Gür, Ahmet. "Mısır'daki Modern Arap Edebiyatı Entelektüel Uyanışının Öncüsü: Rifâ'a Râfi'î Et-Tahtâvî (1801-1873)". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022): 815-833. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.1160860>.
- Hemedâvî, Cemîl. *Müsteciddâtü'n-nakdi'r-rivâî*. Rabat: el-Alukah, 2011.
- İbrâhîm, Meysâ Süleymân. *el-Binyetü's-serdiyye fî Kitâbi'l-İmtâ' ve'l-müânese*. Şam: el-Hey'e-tü'l-Âmmetü's-Sûriyyetü li'l-Kitâb, 2011.
- İbrâhîm, Muhyiddîn. "Ezmetü'l-Hadâseti ve'z-Zâtî fî Rivâyeti 'el-Kâhireti'l-Cedîde' li-Necîb Mahfûz". *el-Hivârü'l-Mütemeddin*, Sayı: 8590 (17 Ocak 2026). <https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=902022>.
- Kutluer, İlhan. "Necîb Mahfûz". *TDV İslâm Ansiklopedisi* 32/492-495. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Lewis, Bernard. *Ortadoğu'nun Kültürel ve Siyasal Haritası*. Çev. Muzaffer Aydın. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2022.
- Lukács, Georg. *Tarih ve Sınıf Bilinci*. Çev. Ahmet Ergenç. 2. Baskı. İstanbul: Belge Yayınları, 2012.
- Mahfûz, Necîb. *el-Kâhire el-Cedîde*. 4. Baskı. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2016.
- Mahfûz, Necîb. *el-Kâhire el-Cedîde*. 4. Baskı. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2016.
- Ma'mâş, Nâser. "en-Nesku'd-dînî fî rivâyeti el-Kâhiretü'l-Cedîde li Necîb Mahfûz". *el-Mecelle-tü'l-Cezâiriyyetü li'l-Ebhâs ve'd-Dirâsât* 6/4 (2023), 32-45.
- Mücâhid, Ahmed. *'Aştü Ma'a Necîb Mahfûz*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 2006.
- Osmân, Celâl. "Şakkat Amm Necîb Mir'âtün Ta'kisü İzdicâciyyete'l-Müctema". Röp. Ahmed el-Melîcî. *Masrahunâ* 551 (19 Mart 2018), 12-14.

- Özcan, Murat. “Nobel Ödüllü Mısırlı Yazar Necip Mahfûz’un el-Kahiretu’l-Cedide Adlı Romanının Türkçe Çevirisindeki Dil Oyunlarının Eşdeğerlik Açısından İncelenmesi”. *Journal of Turkish Studies* 12/3 (2017), 619-632.
- Rebî’, Muhammed Ahmed. *Fî Târîhi’l-Edebi’l-Arabî el-Hadîs*. 2. Basım. Amman: Dârü’l-Fıkr, 2006. <https://dn721601.ca.archive.org/0/items/a2152n/a2152n.pdf>
- Sartre, Jean-Paul. *Being and Nothingness: A Phenomenological Essay on Ontology*. Çev. Hazel E. Barnes. New York: Washington Square Press, 1992.
- Seyidov, Rashad - Yılmaz, İbrahim. “Necîb Mahfûz’un Roman Türünün Gelişimindeki Role”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 9/2 (2022), 327-341.
- Sartre, Jean-Paul. *Being and Nothingness: A Phenomenological Essay on Ontology*. Çeviren Hazel E. Barnes. New York: Washington Square Press, 1992.
- Şelak, Ali. *Felsefetü Necîb Mahfûz fî rivâyâtihî*. Beyrut: Dârü’l-Âfâki’l-Cedîde, 1979.
- Şeyh, Cemal eş-. *Necîb Mahfûz: el-İncâz ve’t-te’vîl*. Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, 1987.
- Ubeydullah, Muhammed. *er-Rivâyetü’l-Arabiyye ve’l-luga: Teemmülât fî lugati’s-serd inde Necîb Mahfûz*. Amman: Dârü Ezmine, 2019.
- Ulucan, Özlem. *The Modernization Process of Egypt and Turkey in Selected Novels of Naguib Mahfouz and Orhan Pamuk*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2018.
- Ürün, Ahmet Kâzım. *Çağdaş Mısır Romanında Necib Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1994.
- Vâdî, Tâhâ. *Medhal ilâ târîhi’r-rivâyeti’l-mısriyye (1905-1952)*. Kahire: Mektebetü’n-Nahdati’l-Mısriyye, 1972.
- Wellek, René - Warren, Austin. *Edebiyat Teorisi*. Çev. Ömer Faruk Huyugüzel. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Yeşildağ, Abdussamed (ed.). *Modern Arap Romanına Sosyolojik Bir Bakış Denemeleri*. Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- Yıldız, Musa. “Necîb Mahfûz: Hayatı, Eserleri ve Türkçe Çevirileri”. *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 9/29 (2009), 17-28.
- Yıldız, Musa. “Türkiye’de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Ortadoğu Kongresi (Dil, Tarih ve Edebiyat)*, Ankara, 30-31 Ekim 2017.
- Zalat, Ahmed. *Mubdiûne ve Müceddidûne fî Edebi’l-Etfâl Muâsara*. Kahire: Dârü’s-Şurûk, 2003.

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

E-ISSN: 3023-820X
Yaz 2026 Summer 2026
Cilt 3 Volume 3
Sayı 1 Issue 1